

CSÁKÁNYKŐ BALJÓS ÁRNYÉKÁBAN

Recsk – 50 év után

Mottó: „A világegés vihara fölkavarta az emberiség szemétjét és ez a szemét uralkodik ma itt nálunk. De a legzavarosabb víz is megtisztul egyszer és a szemét rendre visszakerül majd oda, ahová való. És akkor majd el lehet kezdeni az építést.”

(Wass Albert: Elvész a nyom)

A recski kőbánya 2003 nyarán nyugdíjazott üzemvezetője az autóhoz kísér, és hogy ne teljenek szótlánul a percek, mintegy útravalóként a rendszerváltást közvetlenül megelőző évek egyik történetébe kezd. Hivatalos úton járt a Dunántúlon, s hazafelé, valahol a Dunakanyarban tankolt. A benzinkutas jópofáskodott, mondta a magáét. Kollégája helytelenítette a szószátyárságát, s figyelmeztette is idősebb munkatársát: Ne jártasd annyit a szádat, inkább a kezed mozogjon! Hagyja csak, hadd beszéljen, ha kedve van hozzá, jegyezte meg barátságosan Holló Imre. Nem úgy van az, replikázott a főnökféle, egyszer már bevarrták a szája miatt, ez fiatalon is fecsegett, nem akarom, hogy megint baja esék. A szólásszabadság felfokozott jókedvében fürdőző kútkezelő megkérdezte a kuncsaftjától: Hova valósi maga? Holló Imre megmondta... Recski?! – ejtette ki elnyújtva, valóságos megbotránkozással a szót a benzinkutas. Ismeri a kőbányát? – kérdezett tovább. Persze, hogy ismerem; én vagyok az igazgatója. No, ott bassza meg magát az Isten – gurult látványosan méregbe az öreg –, meg a recski lakosokat is! Holló Imre se köpni, se nyelni nem tudott, felgyorsult a szívverése, végül csak kibökte: Mi baja van magának velem meg az én falummal? Tudja – kezdi magyarázni a kutas –, vicces ember voltam világéletemben, nem szerettem, ha unatkoznak körülöttem, igyekeztem hát szóval tartani az embereket. Az én fiatalkoromban is sokan szerették a viccet, különösen a politikaiakat. Dolgoztam, kerestem, éltem, nem tartottam semmitől. Sokat és jókat nevettünk. Tréfálkozva, ugye, könnyebb az élet, és nekem

jobban ment a munka is. Egyszer beállt hozzám a kútra egy Pobjeda. Szövegeltem tovább, ahogy szoktam. Másnap már az ávósok kerestek. Elvittek, először Kistarcsára, később Recskre, a kőbányába. Hihetetlen, de így volt. Nekem azon a Pobjedán semmi rendkívüli nem tűnt fel, csak az ablakfüggönyét láttam egyszer meglebbenni, a viccem csattanóját követően. De ez a pillanatkép is csak a fogságban vált jelentőssé a számomra, amikor kezdtem összerakni a történetet... Miután készen voltunk a tankolással, gyorsan elhajtottam, és ahogy az a polgár nem felejtette el Recsket, úgy én sem felejtettem el a káromkodását – fejezi be a történetet a recski kőbányász, és még megkérdezi, mintegy magától is: Mit vétettem én, mit vétettek a falumbeliek, hogy ilyeneket kívánjanak nekünk?

*

Magyarország legmagasabb hegycsúcsa az 1014 méter magas Kékes. Úgy árnyékolja az alatta meghúzóódó Parádóhutát, mintha napernyőt tartana föléje. A Mátra meredek északi lejtőin apró falvak húzódnak meg. Vadregényes környezetükről, jó levegőjükről, vastartalmú, kénes forrásaikról nevezetesek. Parádóhutától két-három kilométerre nyújtózik hosszan elterülve a népművészetéről is ismert Parád, mint az ébredését kereső macska. Összeépült Parádfürdővel, a még híresebb szanatóriumfaluval. Végighajtva a játékfilmekből is ismert gesztenyesoron, vasútállomáshoz érkezik az utazó. Recsk-Parádfürdő – hirdeti a MÁV „cégtáblája”. Kínzó belső bajokból kigyógyult nők ezrei foglalják imába e nevet; itt raboskodott férfiak százai próbálják meg felejtetni a kőbányában eltöltött éveiket.

Parád és Recsk között közúton hat kilométer a távolság. Szomszédok, de múltjuk egészen más. Parád a (gyógy)turizmusra szakosodott, Recsket – szinte amióta létezik – az ipar tartotta el. Mivel sajátosan kiegészítették egymást, jól megfért egyike a másikával. Miképpen napjainkban is. Aki Parádra megy, annak Recsk kikerülhetetlen... Hacsak nem Gyöngyös felől, a Mátrán keresztül érkezik. Ekkor viszont már koránt sem biztos, hogy továbbutazik Recskre. Ámbár az utóbbi fél-egy évtizedben, amióta áll az emlékmű a Csákánykő alatt, elkészült a Recski Nemzeti Emlékpark, és a községi temetőben szintén emlékmű hirdeti a történelmi borzalmakat, ezen a téren (is) változás tapasztalható. A korábbinál sokkal többen keresik fel Recsket és szerencsétlen nevezetességét, közben maga a falu is kezdi keresni és kialakítani új arculatát. Ebben a helykeresésben mind több gondot fordítanak a múlt értékeinek a feltárására, a hagyományápolásra, mind

többet beszélnek az idegenforgalomról. Ma már úgy tűnik, mintha ország-
szerte több szó hallatszana Recskről, mint Parádról.

Recsk a szocializmus kipukkanásával került az érdeklődés homlokteré-
be. Egyszer csak kiderült: Recsk sokkal több honfitársunk emlékezetében él
és hagyott kitörölhetetlen nyomokat, mint azt a szocialista ércbányász-
világban gondoltuk volna vagy akár ma is gondolnánk. A probléma csu-
pán annyi: mindez nem a falu, hanem a politika (kétes értékű) érdeme...

*

A recski kényszermunkatábor története 1950 augusztusa és 1953
szeptembere között íródott, szoros kapcsolatban a magyarországi szoci-
alizmus felépítésének voluntarista ideájával és gyakorlatával. Magya-
rországot a szovjet Vörös Hadsereg szabadította fel a német náci és a
magyar nyilaskeresztes megszállás alól. A fasizmus fölött összefogással
győzelmet aratott hatalmak vezetői, ha kemény viták árán is, végül
egyezségre jutottak Kelet- és Közép-Európa jövőjét illetően. Magyaror-
szág egét már akkor kezdték beárnyékolni a baljós fellegek, amikor az
angol Churchill javaslatát a második front megnyitásáraól együttes erő-
vel tromfolta le az amerikai Rooseveltt és a szovjet Sztálin, s a második
frontot nem a Balkánon, hanem a franciaországi Normandiában nyitot-
ták meg. A messzebb látó politikusok és közgondolkodók előtt világos-
sá vált, hogy a térség a szovjet bolsevizmus befolyási övezete lesz, s a
fasiszta diktatúrát kommunista diktatúra követi.

A bolsevizmus a legalattomosabb ideológiák egyike: egyszerre alapoz
az emberek igazságérzetére és irigységére, tehát az ember jó és rossz tulaj-
donságaira. Igazságtételt, rendet, jólétet és szabadságot ígér az erkölcsileg
és anyagilag kifosztott, sokat szenvedett és megalázott népnek, melynek
többsége így szinte gondolkodás nélkül melléje áll, támogatja. Elveszi a
gazdagok, vagy annak deklarált középrétegek értékeit, gyárát, házát, föld-
jét... mindenét. S ezzel kárba vész a korábbi tisztesség, tudás, igyekezet, és
bűnné válik az, ami normális viszonyok között követendő példa lenne:
értékeink felelős gyarapítása. Mércé lesz a lumpenizálódott proli, emberi és
szakmai kvalitásaitól függetlenül, csak azért, mert hatalmon kívülre szo-
rult, illetve rongyos és szegény. A bolsevizmus a miértet nem firtatja, álta-
lánosan összemosva cselekszik: a rablott holmit harsogó propagandával
odaadja a szegénynek, a nincstelennek, leginkább azonban saját magát
meg az elvbarátait jutalmazza, szokás szerint érdemeken felül (lásd Buda-
pest régi, ötvenes évekbeli és mai előkelő budai villanegyedeit).

Sztálin és famulusai nem késlekedtek ígéreteik végrehajtásában. Még az ország területén harcoltak a (később magukat itt „felejtett”) szovjet felszabadítók, amikor már fontos rendeleteket hozott a választott és kinevezett ideiglenes magyar törvényhozás és kormány. A szovjet megszálló erők kivételes figyelmével a kulcspozíciókat fokról fokra a Szovjetunióból hazatért, illetve az itthoni kommunisták maroknyi, ám mindenre elszánt csapata foglalhatta el.

A Debrecenben megalakult ideiglenes nemzeti kormány 81/1945.M.E. sz. rendelete a háborús bűnösök és a nyilasok megbüntetésére létrehozta a népbíróságokat, valamint az internálás és a rendőri felügyelet alá helyezés intézményét, még a Horthy-rendszerből örökölt belügyminisztériumi és kormányrendeletek, illetve azok módosításai alapján. Alkalmazása lehetőséget teremtett a magyar joggyakorlattól való eltérésre; és e felől – elég cinikus álláspont – nem volt kétségük a jogszabály megalkotóinak sem. Ez világosan kiderül Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter előszóbeli félmondatából: „...ezeknek a bűnösöknek az elkövetői nem várhatnak igazságot, csak megtorlást.”

*

A Magyar Kommunista Párt – különösen Moszkvából visszatért – funkcionáriusai kezdettől fogva a politikai hatalom megszerzésére törekedtek. Kihasználták a tömeges kiábrándulást a háborúból és a korábbi kurzusok politikusaiból, az általános közhangulatot, amely sok polgári gondolkodású, értelmiségi embert is melléjük állított. Céljaik megvalósítása érdekében nem riadtak vissza – szó szerint értendő – semmitől: ha úgy látták célszerűnek, erőszakot alkalmazva embereket raboltak el, csaltak, gyilkoltak. Így a szabadság és jólét reményének eufóriája sokak előtt meglehetősen korán szertefoszlott, jöllehet milliós, főként szegényparaszti és proletár munkástömegek haladtak még nagyon sokáig együtt a hamis propagandával és jelszavakkal, fizikai terrorral regnáló állampárttal.

Elég korán, már 1946-tól jelszóként használták – a háborús bűnösök megbüntetése mellett – a reakció elleni harcot is. A kommunista párt minden olyan egyént és közösséget ellenségnek kiáltott ki, aki nem értett egyet a politikájával. Elsősorban ezek kikapcsolására és elszigetelésére tartották életben, illetve „modernizálták” az internálás intézményét, amelynek bevezetését támogatta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) is. Ezzel a hátszéllel felszámolták a decentralizált internálást, és 1946 őszén Budapesten, a korábbi Károly-laktanyában központi internálótábort alakítottak

ki. A 40-es évek végén tovább nőtt – és jelentősen – az internáltak száma, miután a világkommunizmus általános tételeként fogalmazták meg Sztálin dogmáját a nemzetközi helyzet és a reakció támadásának fokozódásáról. A létszámbeli túlgyarapodás újabb szervezeti változtatást gerjesztett: ismét decentralizálták az internálást, egy kalap alatt tipizálták is, azaz az internálótáborokat különböző osztályokba, például katonai, polgári táborok típusaiba sorolták.

Hány internálótábor működött Magyarországon az 1940–50-es években? Hányan voltak a fogva tartottak? Erre nézve hiányosak az ismereteink. A dokumentumok egy része még ma is titkos.

Alapjaiban az ÁVH sem működött másképpen, mint a hozzá hasonló későbbi belügyi és államvédelmi szervek, melyek soraiba a kevésbé kompromittálódott államvédelmis személyeket nyugodt szívvel átvették, és a szakmájukban foglalkoztatták. A dokumentumok és mindenféle nyomok eltüntetése ezekben a körökben nem egyszerűen tantárgy, szakmai fogás, hanem a munka nélkülözhetetlen része, az ellenség megtévesztése céljából is. Ennek ellenére sok honfitársunk áll értetlenül a régi, még inkább azonban a közelmúltbeli iratmegsemmisítések előtt. Fontos bizonyító erejű iratokat nem lehet az irattárakban fellelni egyes élvonalbeli politikusokról, míg egyes közéleti szereplőkről kétes hiteleségű irományok kerülnek a nyilvánosság elé. Ebből számosan arra következtetnek, hogy csak szóban vagyunk egyenlők, azaz a politikai és életküzdelmekben többen közel sem azonos eséllyel versenyeznek, vagy képviselhetik eszméik igazát, ebből eredően sok javítanivalót sűrűsít magában az egyelőre rövid életű magyar demokrácia.

Az iratmegsemmisítés természetesen nem magyar találmány, ettől függetlenül káros, mert akadályozza a tisztánlátást, a múlt pontosabb feltárását. Ráadásul a történész szakmában általános szabály, hogy ami dokumentumokkal nem támasztható alá, az nem annyira bizonyító erejű történés, s némelyek szemében az ilyen esemény talán meg sem történt. De hogyan lehet bizonyítani azt, aminek elégették a dokumentumait?... Bizony kikerülhetetlen – bármilyen sérülékeny, csalóka és szelektív is – az egyéni emlékezet, az írásos és szóbeli visszaemlékezés.

*

Az ÁVH tudatosan – aligha feltételezhető, hogy hozzá nem értésből – és tökéletesen hamisította meg a valóságot. Nem egyszerűen csak iratokat égettek el, de előfordult az is, hogy hivatalos formában nem

vezettek adatokat, csak egy kis csoportvezetői, parancsnoki maszek füzetbe jegyezték fel a tényeket, afféle házi vagy személyes emlékeztetőül. Tömegével fordult elő, hogy megváltoztattak neveket, évszámokat meg helyszíneket, mert a maguk számára azt látták célravezetőnek.

Ez a hozzáállás jellemző a legtitkosabb magyar kényszermunkatábor, a recski esetében is. A Kékes melletti Csákánykő körzetében igazi haláltábor működött. Itt az öröknek egyáltalán nem kellett elszámolniuk a rájuk bízott emberekkel. Történt velük az, ami történt. Ha nem bírták ki a fogva tartás körülményeit, azért hivatalosan nem a rabtartók voltak a felelősek. A gyenge emberi szervezet volt minden baj forrása; más szóval a foglyok egyéni teherbírásán és a szerencsén az élet és egészség. Az ÁVH-s „elvtárs-urak” pedig mosták – és mossák ma is – a kezeiket. Többek között ezért sincsenek pontos adataink arról, hány rabja volt a tábornak, hányan vesztették a táborban az életüket, hová temették el az ott elhunytakat.

A tábor megnyitásáról is csak azt állíthatjuk biztosan, hogy a kistarcsai internálótábor első, 130 fős csoportját 1950. augusztus 18-án este indították útnak vasúti marhavagonokban, és másnap reggel érkeztek meg Recsk-Parádfürdő vasútállomásra. Előttük már ott volt mintegy 170 ember, az úgynevezett jobboldali szociáldemokraták és frakciózó kommunisták csoportja, ők kezdték el építeni a tábort.

Micsoda megérkezés volt ez! A résztvevő Bíró Sándor így emlékezik:
„...és hangosbeszélőn közölték a teendőket.

»Emberek, ki fogjuk nyitni a vagonok ajtóit. Maguk le fognak szállni kettesével, és felálló védelmi rendszerünk fegyveres sorfalai között kettesével sorakoznak. Aki megbontja a rendet, vagy szökni próbál, azt azonnal lelőjük...«

Mikor mindnyájan ott álltunk már a sorban, két oldalról sorfalat állítottak a fegyveresek, és elordították a »futásban indulj« vezényszót. Annyian voltak, hogy mindkét oldalról, előlről és hátulról is sűrűn körül tudtak venni...

A tolató állomást elhagyva is futásban kellett tovább haladni. Egyre inkább emelkedően felfelé futottunk, már amennyire ez szerelésünktől egyáltalán lehetséges volt. Nekem már néhány perc után le kellett vennem négy számmal nagyobb bakancsaimat, mert teljesen feltört mindkét sarkam. A mezítlábas futás sem volt gyönyör, hiszen a homokos talajon elég sok kiálló kő is volt, sőt időnként beleléptem valami igen szúrós aljnövényzetbe is. Többen voltak, akik már tíz, tizenöt perces futástól teljesen

rosszul lettek és az összeesés határára jutottak el. A lemaradókat pedig kíméletlenül ütlegették az egyenruhások, valami mérhetetlen gyűlölettel... Itt éreztük talán először az üldözöttek összetartozását... Mikor már látták, hogy egyesek totálisan kimerültek, kb. 20 perces futás után engedélyeztek egy rövid pihenőt... néhánynak feltétlenül szüksége lett volna ivóvízre, amit kérésünkre »dögöljete meg ürgék«, »rohadt fasiszták, gyilkosok« és még hasonló mondatokkal kísérve utasítottak el. Több bajtársunknak kellett a szívét és a fejét masszírozni...

Már dél felé járhatott, mert erősen és meredeken sütött a nap, amikor felérkeztünk egy istálló épülethez. Mint később megtudtuk, ez már Csákánykőpuszta volt, ahol az elkövetkező években működött az a »munkatábor«, vagy találóbban »haláltábor«, melynek létét sokáig letagadták, és még a nyomát is kiirtották. Évekig nem is nagyon mertünk beszélni róla, talán csak a legszűkebb családi vagy baráti körökben."

Az internálások rendszerének bevezetéséről egyes kommunista vezetők is megemlékeznek memoárjaikban. Az alapvető ok szerintük a szocialista politikai és állami berendezkedés megszilárdítása, a kommunista hatalom megtartásának az igénye volt, de az internálásokban egészen gyakorlati és speciális okok is közrejátszottak. Vas Zoltán írja a börtönök lakói kapcsán: „Túl sok a politikai fogoly, etetni kell őket, semmi hasznosat nem hoznak.” Ezért kellene tehát a börtönöket kiegészítő kényszermunkatáborok, ezért jó tehát az internálás. Nem kell bíbelődni az ítékezéssel, a rabok ingyen dolgoznak, ily módon egyrészt fedezik eltartásukat, másrészt némi profitot izzadnak ki.

Hegedűs András, aki 1955. április 18-ától az 1956-os forradalomig miniszterelnök volt, részbeni indítékként megemlíti a zsidó holokausztot is. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy számos polgári származású, jobboldali vagy szabadgondolkodású zsidó vallású személyt is a recski kőbányában dolgoztattak; azokat, ugyanúgy, mint a többieket, a nép ellenségeinek tekintették. Közülük többen túléltek a náci koncentrációs tábort, de a hazajövetellel nem volt szerencsájük. Amikor a tábori viszonyokat hasonlították össze, recski fogva tartásuk körülményeit általában siralmasabbnak és kiszámíthatatlanabbnak, következésképpen embertelenebbnek, köznapi szóval rosszabbnak tartották.

Hiteles tanúja az élet- és munkakörülményeknek, a számos visszaemlékező mellett, Faludy György. A Villon-versek átköltésével fiatalon ismertté és népszerűvé vált költő Recsken írt verseiből idézek. *Magánzárka* című költeménye (a recski fogdán írta 1952 decemberében) a véletlenszerűséget

hangsúlyozza: „...relatív szólt egykor taknyos / nagybátyám Szilárd Leó / várt Auschwitzban a kemence / ránk s ő végleg elfutott / lett tehát a sors kegyence / Einstein Albert asszisztense / míg nekem csak Recsk jutott.”

Faludy fejben írta a verseit, hiszen ceruza, papír a munkatáborban nem állt rendelkezésére. Négysoronként memorizálta szellemi termékeit, megtanulta, szabadulván lejegyezte. Metódusa túlélési stratégiának is kiváló: agytornával, a szellem fegyverével legyőzni az előítéletes butaságot és gonoszságot, fölékerekedni a kíméletlen, embert pusztító körülményeknek.

Az *Éhség* című Faludy-versből következnek a sorok (Recsk, 1951 télén): „Farcsonomból üvegcserép lett. / Nagyon rossz ülnöm. Állni jobb. / Állok hát a nehéz csákánnyal / kezemben a havas úton. / A hajcsár néz. Biztos meglátta, / hogy felemelni se tudom. / Mindjárt hozzám lép, felrúg, megver, / agyoncsap.../ Két napja Borostóbi Jóska / halt éhen, ma délben Szuha / bukott szemem előtt a hóba.”

Íme *A felsőbbrendű ember* (Recsk, 1951): „Vendéget várnak. Dzsip fordul be, / s kiszáll egy szovjet ezredes. / ...Mögötte a hat ávós / topog, figyel, izzad, liheg: / hogy szolgálhatnak a vendéget? / Szemköztről a kőbánya jajgat, / sivít. A lencsefőzelék / bűzét hozza a rabkonyháról / a nyári szél. A völgyben két / csontváz vánszorog el a lajttal. / Hat vállon hoznak valakit. / A ruszki csupa derű. Szétnéz, / ez már az ő világa itt.”

A *Magánzárka* további néhány sora: „Rég nem félek a haláltól / hadd ropogjak, ha ölel... / van még két egér barátom / ők táncolnak térdeimen / amikor a deszka-ágyon / napi egyszer étkezem.../ Van kincstári nagykabátom / minium-sávtól kemény / a kabát megáll magától / ha leteszem de nem én. / Tegyek végre pontot Recskre, / ne kívánjak élni már?... / Mit gondoljak, mit akarjak / hogy túléljem? hogy meg haljak? / Melyik a tisztességesebb?”

A *vérebek* című versében Péter Gábort kehes bérgyilkosnak nevezi, aki az íróasztala mellett fundálta ki az ellene szóló összeesküvés elméletet. Megrázó képek, verssorok: „... Pár hónapja / érkeztek meg a vérebek: / hat behemót kutya egy ávós / tisztessel... / Mit árthatnak / ugyan még nekünk a dögök, / őrtornyok, pisztolyok, szögesdrót, / géppuskák s lángszórók között? / Az örök néhány rabtársunkat / választották ki s ezeken / tanították be a kutyákat / a törzs előtt, a zöld gyepen. / – Fogd meg a rablót! – ordították, / s a félholt emberek után / szaladtak velük.../ Egy borjúképű, tejfehér / szukától féltem a legjobban... / s úgy

bámult mindig: Hagyd már abba... / Büdös vagyok és fogpiszkáló / lábszárcsontom nem jó neked, / combom, mint csontváz a szertárban, / hátuljamon hús nem maradt, / s ráadásul jog, törvény ellen / és ártatlanul tartanak / e táborban, mint szinte minden / rabtársamat... (Recsk, 1951)".

A kommunista országok „igazságszolgáltatása” mind így működött. Az embernek, családapának is szörnyű, „nagy” Sztálint utánozták, akinek rémuralma az internálásokkal, a bebörtönzésekkel és a kivégzésekkel együtt körülbelül húszmillió halottat eredményezett. A kommunizmus fekete könyve világszerte megközelítőleg százmillió halottról tudósít.

*

A megvalósult szocializmus bevéste bélyegét a recski tájba, de a recski emberek lelkébe, gondolkodásába is. S ahogy múlnak a rendszerváltás évei, úgy halványodnak a régi vonások, úgy változik, frissül, szépül a falu. Több a takaros porta, színesebbek a boltok, az utcák. Új ház ugyan alig épül, de a meglévőket a tulajdonosok igyekeznek jól karbantartani. Az önkormányzat is megpróbál a település jó gazdája lenni. Csinosak a középületek, és működésüket tartalommal is szorgoskodnak megtölteni. A rendszerváltás sokkja után, noha helyenként sok az ellentmondás, nagy a csalódottság és az ebből fakadó elkeseredés, mintha éledezne a környék, dicsérve az itt élők szorgalmát, teremtőerejét. Mert megfoghatatlan, hogy miből teremődik hozzá a pénz itt, ahol az ipar visszafejlődött, s ma is, míg egy lépést előre tesz, kettőt lép hátra, ahol a mezőgazdaságból mindig csak kevesen élhettek meg. A szomszédos Mátraderecskén nem működik a strandfürdő, Recskén végleg bezárt az ércbánya, a kőbányában ugyanakkor beszűkültek a foglalkoztatási lehetőségek, megszűnt a papíruzem. Csak egy lehetséges magyarázatot találunk: az emberek külső munkahelyekről hozzák be a pénzt Recskre.

Ami pedig a múlt továbbélését illeti, az főként az emberi bensőkben rejtezik. Kényesnek tartott kérdésekről – jóllehet ennek megítélése függ az egyénektől is – nyilvánosan nem beszélnek. A falu lerobbanása, a munkanélküliség témája nem kényes kérdés, de az okok firtatása már az, mert igazán mélyre ásni benne, lejegyezve, névvel megpecsételve, nem lehet, csakis inkognitóban. Az idősebbek meg a kocsmavirágok beszédesebbek, talán, mert már nincsen veszítenivalójuk.

Bátonyterenye felől jövet, keresztül hajtunk Mátraballán és Mátraderecskén. Mindkét településen csinos, faragott utcajelző táblák mutatják

az irányt. Ballán Marx és Engels utca is olvasható, Derecskén a harmadik „örökkévaló”, Lenin utcáját hirdetik. Megállt az idő, vagy tényleg igaz a mondás: Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog. Recsken nem láttam a munkásmozgalom nagy alakjait őrző utcanévtáblákat, ugyanakkor beszélgetéseim és a legutóbbi választási eredmények alapján nincs okom feltételezni, hogy a faluban kihaltak azok az emberek, akik szimpatizálnak ma, a XXI. században is a nevezett történelmi személyiségekkel.

Az ízléses és csinos recski utcajelzőket egy helybeli fafaragó iparművész, Koch Árpád készítette. Ezek az egyszerű, mégis műves munkák mintha a formálódó új világ üzenetei lennének, mintha a szocializmus évtizedei utáni Recsk első lépéseit jeleznék egy új identitás felé vezető úton. Meglehet, hogy évek múltán a turizmus lesz majd, amely a hajdani ipar-falu jólétét visszaállítja. Persze, mindenki tudja, ez az idő egyelőre valahol a messzeségben dereng.

Recsk fejlődése másfél évszázadon keresztül az ércbányával fonódott össze. Sok család a bánya miatt települt ide. A Kádár-szocializmusban nagyközségi rangot kapott, és megcsillantották előtte a bányavárossá válás lehetőségét.

– Öt-hatezer fős várost terveztek ide – rendezgeti emlékeit Fekete József, aki 1987. február 1-jétől a 2002-es októberi helyhatósági választásokig dolgozott a recski közigazgatásban, tizenöt éven át a nagyközség első embereként, tanácselnökként, majd polgármesterként. – Itt akarták az itt termelt rezet kohósítani. Szó esett kénsavgyár telepítéséről is. Mindent egybevetve azonban mégis azt kell mondanom, hogy a szocialista politika nem nagyközségi rangjának megfelelően kezelte Recsket. A településfejlesztésekben mi mindig háttérbe szorultunk, a környező települések mögé. S ha szóvá tettük, mindig a nagyberuházás mézesmadzagát húzták el az orrunk előtt: maradjunk nyugton, majd a városépítés megoldja a problémáinkat. Hát ebből aztán nem lett semmi. Nem csodálkozhatunk, hogy a rendszerváltáskor a mi infrastruktúránk volt a legelmaradottabb... Hogy mi lehetett az oka ennek az etetésnek? Csak sejteni tudom. Valakik fülében rosszul csengett a falu neve, felejteni akarták a kőbányát, azt, hogy egykor itt volt az internálótábor.

Recsk fejlődésének új irányt és lendületet a rendszerváltás adott. Mint említettem, bezárt az ércbánya, amely addig az alfa és az omega volt, s a kényszerhelyzetben elhatározták, hogy bekapcsolódnak a mátrai turizmusba. E döntés logikus következményeként feszített ütemű infrastrukturális fejlesztésbe kezdtek. A telefon bizalmi kérdés volt a szocializmusban

(ki tudja, kivel mit fecsegnek össze ellenőrizetlenül a nép fiai), megszárték hát a jelentkezőket, és évekig várakoztatták az igénylőket, míg végre egy-egy lakást készülékekkel láttak el. Kevés ember rendelkezett telefonnal, ezért szinte a teljes hálózatot ki kellett építeni a faluban, egyúttal közvetlenül bekapcsolták a távhívásba is. A vezetékes földgázhálózat 1993-ban épült ki. Utakat, parkokat építettek, és kapcsolatot kerestek az idegenforgalomban sokkal jártasabb szomszéd településekkel.

Fekete József képzettsége fémipari szerkesztőmérnök, s mint polgármestert elejétől fogva, noha nem volt párttag, a Szabad Demokraták Szövetsége támogatta. A legutóbbi választásokon alulmaradt a Magyar Szocialista Párt ugyancsak nem párttag jelöltjével szemben. Épp a születésnapján. „Így volt megírva a sors könyvében” – kommentálta a történeteket. Holló Imre, az új polgármester nyolc évvel fiatalabb, s hűen az ipari múlthoz: műszaki üzemmérnök. A tizenegy fős önkormányzatnak tíz független képviselője és egy MSZP-és tagja van. A függetlenek különböző pártszimpátiájú emberek, zömük baloldali, ezen belül szocialista párti elkötelezett. A testületi üléseken sürgető tennivalóként fogalmazzák meg az egészségügyi szolgáltatás és a közbiztonság színvonalának a fejlesztését. E feladatok beszélgetéseikben és vitáikban orvosi központ, rendőrőrs, tűzoltó- és mentőállomás terveként konkretizálódnak. A jelen foglalkoztatja a recski embereket – hangsúlyozták azok a képviselők és más közéleti emberek, akikkel sikerült szót váltani, és sajnálattal nehezményezték, hogy az idelátogatókat, kiváltképpen a sajtó és a média képviselőit, kizárólag Recsk kora szocializmusbeli múltja, az internálótábor története foglalkoztatja. Talán ez, az idegenek felfokozott érdeklődése is oka lehet annak, hogy erről a múlttól csak kivételes helyzetekben, alaposan megfontolva beszélnek a recski emberek. Elsőre nyitottak, és segítő kíváncsisággal fordulnak az idegen felé, végül azonban udvariasan elhárítják a kérdezősködést. Jó tíz évvel ezelőtt, a rendszerváltozás évében itt járva, mintha beszédesebbek lettek volna, bár akkor is sokakat bénított meg a tabutéma okozta óvatosság görcse. Úgyhogy ezen a téren valójában nem történt áttörés.

– Mi egyszerű, befelé forduló emberek vagyunk – ad magyarázatot az új polgármester erre a viselkedésre. – Nálunk az ipar adta a megélhetést, ez formálta a magatartásunkat, a gondolkodásunkat. A rendszerváltás körül volt ugyan egy kis felbolydulás, beszéltek ezt-azt, aztán elcsitultak a dolgok. Másfelé mindenütt hozzáragasztják Recskhez a haláltábor kifejezést, holott szerintem nem is volt az. Ez egyszerűen

internálótábor volt. Persze sehogyan sem hízelgő ránk nézve, ezért a recskiek inkább nem emlegetik.

– Nem szabad a táborral azonosítani a recskieket – figyelmeztet Hugyecz János művelődésiház-igazgató. – Márpedig a legtöbb újságíró ezt teszi. Ez olyan, mintha Szegedet azonosítanák a Csillag börtönnel... Április végén fogadta intézményünk a kárpát-medencei kórusfesztivált, erdélyi, vajdasági, felvidéki és kárpátaljai résztvevőkkel, és ha hiszi, ha nem, ez az esemény igazából nem érdekelte a tömegtájékoztatási eszközöket. Aki újságíró eljött, az a kevés, az is mind az internálótábor felől érdeklődött. Szomorú, de a mai sajtóba csak botránnyal, vérrel megkülönbéztethető múbalhékkal lehet bekerülni... A tábor itt volt, ez tény. Mint az is, hogy a tábor nem része a recskiek múltjának. Az szigorúan titkos, katonai terület volt, a recskiek a közelébe se mehettek. Az idegenek rámenős, tapintatlan kíváncsisága bántja a recskiek igazság- és önérzetét. Ezért viselkednek úgy, ahogyan említette.

Egyetért az elhangzottakkal Fekete József is, aki a mátraterenyei Forcent Kft. telepvezetőjeként talált munkát, és megerősíti:

– Valóban a falu ipari múltjából, lakossági összetételéből következik, hogy a recskiek zárkózottabb, óvatosabb viselkedésű emberek, mint a környékbeliek. Itt van Derecske. Egészen más jellegű település. Aztán Parád, ahonnan sokan ingáztak és éltek ugyan az iparból, de ahol mindig fontos volt az idegenforgalom is. Ezeken a helyeken nyitottabbak a külvilágra.

– Ne szólj szám, nem fáj fejem – idézi a közmondást egy középkorú hölgy, akinek megígértem, hogy mindenképpen megőrzöm az inkognitóját. – Szerintem félelem is van bennünk, a recskiek tartózkodó némaságában. Rendszerváltás ide, rendszerváltás oda, úgy alakult a helyzet, hogy jó okunk van félni ma is. Nem kell ezt magának mondani. Tudja maga is. Ha nem úgy szólunk, ahogy a falu vezetőinek vagy más befolyásos hangadóinak tetszik, netán azoknak, akik a munkát adják, akkor kész, megnézhetjük magunkat. Ilyen légkörben gyanakvó lesz az ember, és gyakran már akkor is visszavágást, retorziót sejt egy-egy cselekedetben, amikor szó sincs róla. Ez a légkör mérgezi az emberi kapcsolatokat, torzítja a demokráciát. Ráadásul azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy sok ávós ide beházasodott, és ez által sok család érintetté vált. Énszerintem ebből ered minden zárkózottságunk.

Hugyecz János nem hisz ebben a magyarázatban, véleménye szerint nem a félelem bénítja meg a recskiek nyelvét.

- Ha a recskiek félnek valamitől, az a tűzvész, a betegség, az árvíz... és ez mind politikamentes. Bányász, fanyűvő nép lakik itt. Egyszerű, tiszta emberek... Persze a munkanélküliség réme mindenki feje fölött ott lóg... Sajnos a mi életünkbe rendszeresen belekeverik a politikát. Elmesélek egy esetet, velem történt. Katonatisztként dolgoztam, telefonon hívtam egy budapesti vonalat. Bemutatkoztam, ahogy illik, elmondtam, kivel szeretnék beszélni. Erre egy rettenetesen ingerült női hang belekiabált: elege van neki Recskből, a recski táborból, meg hogy micsoda mocsadékok élnek ott. Hát ez örökre megmarad bennem. A recski ember hatszáz éve bányász, fakitermeléssel foglalkozik, mezőgazdasággal kínlódik, egyenes ember, érdeklődik a kultúra iránt, élte saját hagyományait. Hiszen az önkormányzat a lakosság nyomására újíttotta fel 24 millió forintért a kultúrházat, így csináltunk benne múzeumot, ércbányászati kiállítást, melyet ősszel kőbányászati kiállítással bővítettünk. Sokféle kisközösség működik nálunk, az igények szerint. Tavaly nyolcezer ember fordult meg a rendezvényeinken. Ezek lennének a rossz emberek? Hát hogy lehet ilyet mondani! Ezek nem mocsadékok... Abban, hogy Recsket és a recski népet összevegyítik az internálótáborral, abban borzasztó nagy szerepe és felelőssége van a médiának. Mi próbáltunk ez ellen tenni, rendszeresen meghívjuk a tömegtájékoztatás képviselőit a nagyobb rendezvényeinkre, de nem sok sikerünk van. Ahogy említettem már: a mindennapi cselekedeteinkre, az örömeinkre senki sem vevő.

*

A községi könyvtár épülete elválaszthatatlan a polgármesteri hivataltól. Évtizedekkel korábban ragasztották hozzá a régi, patinás község-házához, külön bejárattal. Felszereltsége megfelel a mai kívánalmaknak, számítógépe is van, de igencsak szűkös terem. Állományában megtalálhatóak a kényszermunkatáborról szóló könyvek, de az olvasójegyek tanúsága szerint kevesen forgatják ezeket. Persze elmaradtak a népszerű rendezvények, a könyvek pedig alkalom híján nem kínálhatják magukat. A rokonszenves, viszonylag fiatal könyvtárosnő még egyetlen író-olvasó találkozót sem szervezett a szóban forgó témában.

A művelődési házban jobb a helyzet, de az tágasabb és mindenképpen vonzóbb is. Az intézményben vert tanyát Böszörményi Géza és Gyarmathy Livia filmrendező házaspár stábja a 80-as évek vége felé, amikor a hallgatás fala megtört, és leforgatták a több hazai és nemzetközi díjjal kitüntetett

dokumentumfilmjüket. Javarészen itt beszélgettek a szereplőkkel, a kényszermunkatábor volt rabjaival és a fogva tartóikkal. Később ünnepi filmbemutatót rendeztek a kétszáz személyes színházteremben. Olyan érdeklődés kerekedett, hogy pótszékeket kellett behozni, nemcsak akkor, hanem később is, mert még két hétig vetítették a filmet. A kíváncsiság azonban nem csappant. Sok recski és környékbeli valójában akkor tudta meg, mi is működött az ötvenes évek elején a bányászfaluban. Kíváncsiságuk két hét szünet után visszahozta a filmet, és újabb egyhetes vetítésorozat következett, esténkénti bemutatókkal. A hétfégi napokon két-két előadást is be kellett iktatni. Hasonló siker kísérte a Böszörményi-Gyarmathy páros korábban Faludy Györgyről készített portréfilmjét is. Böszörményi Géza pontosan tudta, miről készített mozit, hiszen szenvedő alanya volt a haláltábornak; talán ezért is járt le kevesebbet Recskre a forgatás alatt, mivel az emlékek felidézése túlságosan is megviselte az idegrendszerét.

A művelődési ház történelem-német szakos, muzeológus végzettségű vezetője, aki egyben önkormányzati képviselő is, tevékenyen kiveszi részét az emlékezet ébren tartásában. Kapcsolatban áll a Recski Szövetséggel, és minden évben segít az országos őszi emlékünnepség megszervezésében. Hozzáfordulnak általában a látogatást tervező közösségek is, az autóbusszokkal érkező iskolások, különböző szakmai és nyugdíjas csoportok. Vanak rendszeresen visszatérő emlékező kollektívák, mint például a mátrafüredi erdészeti szakközépiskola, a budapesti Puskás Tivadar Távközlési Technikum, a Szent György Lovagrend. A kultúrház Erdély-köre szintén a rendszeres megemlékezők között van. Ma már nem tabu a recski tábor, és a kilencvenes években a Recski Szövetség, együttműködve a helyi intézményekkel és a kőbányával, igazán szépen, az idegenforgalom számára látványosan kiépítette az emlékparkot.

Az általános iskola ugyancsak igyekszik kihasználni sajátos lehetőségeit a múltidézésben.

– Amikor én 1971-ben ide kerültem Recskre, hírért sem lehetett hallani a tábornak – emlékezik Gáspár Emil iskolaigazgató. – Valamikor, évekkel később, a feleségem szülei tettek róla említést, véletlenül, de semmi közelebbit nem mondtak, én meg nem kérdezgettem. A rendszerváltás előtti években kezdett megváltozni a helyzet. Először csak azt vettük észre, hogy egyre több idegen ember jelent meg a faluban, de akikről valahogyan, a viselkedésükből, a mozgásukból sejteni lehetett, hogy korábban már jártak itt, a munkatábor rabjai lehettek. Aztán jöttek

a filmesek: játékfilmrészletet, dokumentumfilmeket forgattak, végül könyvek is megjelentek. Magam is ezekből az alkotásokból tudtam meg, mi is történt igazán Recsken.

A szocializmus bukása kellett ahhoz, hogy az iskolában tananyag, oktatási és nevelési program legyen az internálótábor története. Ma már, ahogyan telnek az évek, egyre gazdagabb és változatosabb formában közelítik meg a recski tanárok ezt a „kényes” témát. A történelemórákon túlmenően tájékoztató-tájékoztató alkalmakat kínálnak a szakköri foglalkozások, az iskolai osztálykirándulások és pályázatok.

– Felvettem videóra, a televízióból, a Böszörményi-Gyarmathy dokumentumfilmet, s a történelem szakos kolléganőm rendszerint be szokta mutatni. Emlékszem a forgatás idejére. Elég sok időt töltöttek itt a filmesek. Nagyon mozgalmas időszak volt. Egyszerre hír lett a tábor, és izgatni kezdte az embereket. Van egy jelenet a filmben. Azt mondja az erdész, hogy bezárása után az egész tábort úgy kellett eltüntetni, hogy írmagja se maradjon, ezért mindent betűrtak és facsemetékkel ültettek be. Ezt hallva újra kivitt bennünket a kíváncsiság, és valóban: majdnem mindent sikerült nyomtalanul eltüntetni. Korábban nem vetük észre, pedig híres erdőjáró kollégánkkal, néhai Fodor Pista bácsival jártunk arrafelé, csak most, hogy alaposabban szemrevételeztük a terepet, megmaradt egy-két kerítésoszlop, szögesdrót darab, amit persze korábban gondolhattunk volna bármiféle erdészeti maradványnak is. Megvolt a trafóház, amely az áramot szolgáltatta; az erdészház, amely egykor a parancsnoki épület volt, átalakítva a Diána Kisszövetkezet használaton kívüli üdülőjeként működött.

– A diákok hogyan találkoztak először, szervezett keretek között a múltnak ezzel a szeletével?

– Az emlékmű 1991. októberi felavatásán, tehát mindjárt az első nagy országos megemlékező ünnepségen. Nálunk volt, és azóta is minden évben iskolánkban van az ünnepség protokollja. Egynapos igazgatói szünetet adtam akkor, és pár szóban tájékoztattam a gyerekeket, mi is volt az az internálótábor, kik, mikor voltak itt. A fogadáson néhány gyerek személyesen is találkozhatott az internáltakkal, beszélgethetett is velük. Aztán bárki, aki így döntött, külön autóbusszal kimehetett a rendezvény helyszínére. De nincs ez másképpen ma sem... Később felső tagozatos gyerekeinknek, akik már érettebbek, fogékonyabbak az ilyen történésekre is, kötelezővé tettem, hogy évenként egyszer osztálykirándulást szervezzenek Csákánykőre. Amióta elkészült az emlékpark,

minden látványosabb. Remekül ki van építve. Feliratok, különböző jelzések igazítanak el, tájékoztatnak, a rekonstruált büntetőbarakkban megrázó kiállítás látható. Lehet vásárolni képeslapokat, könyveket.

*

Fekete József, hivatalánál fogva is, közelről szemlélte, szolgálta a Zimányi Tibor által vezetett Recski Szövetség törekvéseit. Először tizenhárom éves korában, az 50–60-as évek fordulóján fordult meg a korábbi tábor területén, de – hasonló korú társaival együtt – egyáltalán nem gondolt a múltra. A kalandvágy vitte ki oda a gyerkőcöket. Megkülönböztetett semmi. Akkorra a gyorsan növvő fákkal, fenyővel, nyárral betelepített terület egyszerű erdő volt csupán, s inkább cserjés, bozotos dzsungelnek tűnt a szemükben, mint rabtábornak. Az első kis tóféleben, melyet a rabok alakítottak ki, elrekesztve az aljba igyekvő patakocskát, a srácok meg is mártóztak. Véletlenül sem gondolták, hogy az „öt tó” egyikében fürödtek, ahogyan a tábori zsargon nevezte észak-amerikai mintára a szárazabb évszakokban sártengerré párolgó-apadó pocsolyákat.

A polgármestert az első szabad választásokon még minden politikai párt támogatta. Akkor Recsken is – mint az ország legtöbb településén – a legszélesebb egyetértés alakult ki az emberek között: változást akartak, többpárti, parlamenti demokráciát, szociális piacgazdaságot. Nem véletlen, hogy Fekete József az 1990–94 közötti időszakot tartja a legtermékenyebb éveknél. Ekkor zárkózott fel a környékbéli falvak színvonalához Recsk, gyors ütemben pótolva az elmaradt fejlesztéseket. A pályázati rendszer is áttekinthetőbb volt, mint később lett, ezért aztán könnyebben és eredményesebben lehetett fejlesztési pénzekhez jutni.

– Képviselő-testületünk maximálisan egyetértett az emlékmű létrehozásával, évek múltán az emlékpark létesítésével is. Megértette mindenki, hogy kell valami, ami emlékezteti és figyelmezteti az utókort: soha, sehol a világon ne történhessen meg ilyen megaláztatása az embernek. Kiváló együttműködés alakult ki az önkormányzat és a Recski Szövetség között. Önkormányzatunk alapító tagja volt a Recski Nemzeti Emlékpark Alapítványnak, kuratóriumának több képviselő-testületi tagja is a tagja. Bizonyára voltak, akik nem értettek egyet ezekkel a lépésekkel, mondjuk az egykori ávosok, esetleg egyes családtagjaik, mindezenre erről én nem tudok, mert senki nem jelezte ellenérzéseit, senki nem vetette fel, hogy állítsuk le az emlékmű kivitelezését.

Ennek ismeretében érthetőbbé válik a kívülálló számára a recski emberek máig fennálló érzékenysége az elsietett, bántó, esetenként egyeseken sértő megjegyzésekre. Gáspár Emil iskolaigazgató is őriz egy kínos emléket a rendszerváltás kezdetéről.

– Nógrád megyében kirándult az iskolánk, Szécsény volt az egyik közbeeső állomásunk. Gyerekeink enni, inni akartak. Azzal jöttek ki a Palóc Áruházból, hogy nem szolgálják ki őket, mert recskiek. Kétségbe esve kérdezgettek, miért baj az, hogy ők recskiek, miért nem szolgálják ezért ki őket. Az egyik kollégám, aki jelen volt az esetről, próbálta megvédeni a tanítványait: ezek a gyerekek nem tehetnek arról, hogy recskiek, a recskiek meg arról, hogy a falujuk határában építették fel a magyar szocializmus legrosszabb emlékű internálótáborát... Szerencsére ez az eset nem ismétlődött meg, ámbar így is felejthetetlen a számomra... Akkoriban, jól emlékszem, Recsk környékén is nagy volt a felháborodás. Előfordult, hogy egy régi ávos udvarának a kerítésére ráfirkálták: Halál rád!, és ehhez hasonló fenyegető, ijesztő mondatokat. A recskiek, amikor szembekerültek a valósággal, másképpen kezdtek viszonyulni a letelepült ávosokhoz. Változik a világ. A régi szereplők közül sokan már nem élnek. Recsken is legfeljebb egy-két ávos maradt mára mutatóban. Fogynak az internáltak is, egyre kevesebbel találkozhatunk az évenkénti ünnepeken. Meghalt a Recski Szövetség titkára, Sugár Sándor. Nemrégiben éppen arról beszélgettünk egymás között, mi lesz majd, amikor ez a korosztály kihal, milyen lesz a hogyan tovább.

– És milyen lesz? Mit gondolsz róla?

– Úgy gondolom, hogy az utódok, a gyerekek, a családok és a hozzátartozók őrizni fogják ezt az emléket, és évente egyszer, ősszel eljönnek ide megemlékezni. Lassan történelemmé válik az egész. S így is kell tekinteni rá. Mementóként. De nemcsak Magyarország számára emlékeztető, hanem egész Európa számára: hogy történtek a második világháború után is olyan szörnyűségek, amelyekre nem árt, sőt kell emlékezni.

*

Recsk kiváló minőségi tulajdonságú útépítő köve különösen vonzóvá tette a falut a Rákosi-rendszerben. A folytonosan emlegetett, híres-hírhedt csákánykői internálótábor mellett, vele egy időben Recsk területén létezett egy másik internálótábor is. Ez a Sirok felé vezető út mentén, a Réz-tető aljában épült fel. A két tábor független volt egymástól, közöttük hozzávetőlegesen hét-nyolc kilométer a távolság. Az

utóbbi táborról nagyon kevesen tudnak; nem lehetett olvasni róla, nem szerepelt filmtémaként. Figyelmemet először egy Recskról elszármazott tanár ismerősöm hívta fel, enyhén megróva, hogy erről a táborról, jóllehet Recskról már számos publikációt megjelentettem, soha sem írtam. Mikor fogtok már arról is írni? – szegezte nekem a kérdést... Hát, most jött el az ideje. Igaz, egy korábbi írásomban két-három mondat szerepelt már róla, az említés szintjén, mert akkori beszélgetőpartnerem, csupán annyit tudott, hogy valóban volt egy másik tábor is. Egyébként a Heves Megyei Levéltárban – utánajártam – semmiféle iratot nem tartanak egyik táborról sem, csak az idősebb recskiek őriznek bizonyos, egyre halványuló emlékforgácsokat.

A Réz-tető alatti síkon három patak folyik össze, az itt felépített internálótábort nevezték a falubeliek kistábornak, a méretei miatt. Itt is követ fejtettek az internáltak, ávós örök felügyelete mellett. Nem tévesztendő össze a csákánykői kényszermunkatábor 1951 augusztusában létesített alsótáborával, mely a vasútállomás mellett létesült, a termelés felfuttatása idején.

A „másik tábor” híre után járva, két könyvben találtam nyomot a kistáborra vonatkozóan. Az egyik szerző nem így nevezi ugyan, de minden bizonnyal erre a táborra gondol, mert az alapos helyismerettel rendelkező recskiek ilyen földrajzi környezetbe teszik a kistábor helyét, s a leírás erre illik. Dr. Csonkaréti Károly, aki internált katonaként került a táborba, írja *Állj! Vagy éláslak!* című visszaemlékezésében: „... Verpelétről vittek bennünket – egy századnyi embert – Recskre, a kőbányába. Az 1952. évtől már nem csupán laktanyákat és repülőtereket, valamint üzemanyag tárolókat építettek a munkaszolgálatosok, hanem kőbányákban is igénybe vették ingyenes munkaerejüket. Általában a honvédség saját kebelében dolgoztatta a munkaszolgálatosokat... fegyelmező célzattal... 1952-ben... amikor váratlan parancsra összepakolt a századunk, kimeneteltünk az állomásra, és felvonatoztunk Recskre... egyetlen kenyérzsákba belefért minden személyes holmink, vagyis fogkefe, kanál, csajka, pokróc. A recski állomásra hosszú völgyben masíroztunk, ahol beköltöztünk az ott talált barakkokba. Előttünk – ősz lévén – sáros, bővizű patak csörgedezett. Barakkjaink a hegyoldalnak támaszkodtak, oly szorosan, hogy a föld ráfeküdt a téglafalra... A téglák fugái között hallható csobogással folyt be a víz a körletbe. A téglapadlón összegyűlt víz legalább tenyérnyi magasan állt, s a barakk ajtaján csordogált kifelé... A barakkban olyan nagy volt a nedvesség, hogy

a szalmazsákunk reggelre kihajtott. Naponta kétszer kellett fordítanunk, hogy ne friss, zöld hajtások között ébredjünk... Mindazonáltal Recsk végül is csak egy volt a sok hely közül. Recskén kívül Zalahalápon, Uzsabányán, Verpeléten, Badacsonytomajban és Nyírádon is dolgozott egy munkaszolgálatos század a kőbányában.”

Erdey Sándor *A recski tábor rabjai* című könyvének függelékében közöl egy csoportképet a kistáborról, képaláírásként az alábbi két sorral: „A Bajpatak melletti harmadik tábor lakói, akik munkaszolgálatos kulák és osztályidegen katonák voltak. Táborparancsnokuk »Makaróni« volt.”

Tapasztalatom szerint erről a „másik táborról” szívesebben beszélnek az emberek, már azon kevesek, akiknek egyáltalán tudomásuk van róla, ami azt is jelentheti, hogy ez a tábor nem volt annyira szigorú és szörnyűsége, mint a csákánykői. S ez olvasható ki a kényszerkiskatona visszaemlékezéséből is. Amiben viszont következetesek a recskiek: nem adják a nevüket ehhez a történethez sem.

Hétköznapi kockás ingben, terepmintás katonanadrágban üldögél a Jobb, mint otthon nevű presszóban az a férfi, aki meg is mutatja a helyszínt, igaz több száz méter távolságból, mert különben patakokon, kiszámíthatatlan bozótrengetegen kellene átkelnünk.

– Én jártam ott annak idején, gyerekkoromban – büszkélkedik a ma 59 éves fuvarozó. – Azzal a lánnyal jártam egy osztályba, akinek az apja felcser volt a táborban. Vipponnal vitték, hozták az öreget. Néha mi, gyerekek is vele mehettünk. Ide beengedtek bennünket, de az autóból nem szabad volt kiszállni... Az egyik ilyen alkalommal, délelőtt, a saját szememmel láttam, hogy a rabok üldögélnek egy nagy fa alatt, nem dolgoznak. Osztálytársnőnk édesapja odaszólt: Mi baj van, fiúk? Ma még nem kaptunk enni, ezért nem dolgozunk. Hát akkor ne is dolgozzatok, amíg nem kaptok enni, mondta nekik a felcser, majd Demeter papa intézkedik.

– Kik lehettek azok a rabok?

– Én úgy jegyeztem meg, hogy valamilyen nagyemberek voltak: igazgatók, mérnökök, politikusok, akik valami miatt veszélyessé váltak a rendszerre nézve, aztán itt dolgoztatták őket. Ők építették a 24-es út új nyomvonalát, tényleg egészen le Dallapusztáig, több kilométer hosszan. Kemény andezit van a Réz-oldalban is. Nagyon szeretik az útépítőket.

– Verpeléti katonakoromban beszéltek, még a hetvenes években, hogy Kádár János is itt raboskodott, itt építette az utat egy időben...

– Én is hallottam ezt, de nem tudom, mi lehet az igazság benne. Tudja, Kádárról is kitaláltak sok mindent, hogy letépdesték a körmeit, Farkas Vladimír a szájába pisált, aztán a rendszerváltás után derült ki, hogy mese volt az egész. Azért találták ki, hogy Kádárnak meglegyen a nimbusza. Pedig ezeket a történeteket még én is terjesztettem. Látja, az elvtársak az orrunknál fogva vezettek bennünket. (Kádár János 1951. április 20-ától 1954. július 22-ig állt letartóztatás alatt, s az egyik leghírhedtebb fegyházban, a Conti Utcai Államvédelmi Börtönben tartották fogva, csaknem három éven keresztül igen embertelen körülmények között, magánzárkában. – S. L.)

– Dehogy voltak azok nagyemberek – vitatkozik az elhangzottakkal egy hatvanéves, egykori ércbányász. – Inkább egyszerű emberek voltak azok, mint én. Nagyon sok volt köztük a falusi. Aki nem teljesítette előírás szerint a beszolgáltatást, feketén vágta le a disznót, engedély nélkül árult tejet, tojást vagy bármit, azt elvitték. Akkor nem sok kellett, megállt a porta előtt a fekete autó, és megtanított kesztyűbe dudálni az ÁVO. De pórul járhatott az is – így mesélték az öregek –, aki nem csinált semmit, csak a szomszédja vagy a munkatársa, netán egy távoli rokona orrolt meg rá, és ráfogott valamit. Már vitték is. Kutya világ lehetett az!... Én nem jártam bent a táborban, de mint gyerek eljutottam a kapujáig. Arrafelé laktunk, a falu szélén. Akkor még nem voltak arra házak, a KÖMI-telep is csak a tábor bezárása után kezdett épülni. Az egyik ávos őr felesége ment meglátogatni az urát, vitte neki a csomagot, én meg segítettem cipelni. Ennyi volt az egész. Azt azért láttam, hogy a Réz-oldal sziklafalára ki vannak kötözve az emberek, és csákányozzák a követ. Lógtak, mint a pók. Azt mondták, büntetésből vannak kikötve. Előfordult, hogy valakit már reggel kikötöttek, és nem vették le csak délután. Később tudtam meg, hogy egy speciális kötéssel voltak kikötve, úgy hívják, hogy farkaskötés. Ez stabil helyzetet teremt. No, de fárasztó az a munka úgy is...

– Nem tudom megítélni, mennyire igaz az, amit magának mondtak, az viszont valóban tény, hogy volt egy internálótábor a Réz-tető alatt is – rágja meg az elhangzottakat Fekete József. – Nyilván mindegyik visszaemlékezésnek valós alapja van. Tudom én is, hogy a terület körbe volt kerítve, és ávos őrök vigyáztak az internáltakra. Amikor az utat építették, akkor is szögesdrótot húztak a foglyok és a szabad világ közé. Akik akkor kint dolgoztak a mezőn, azoknak, az út közelébe érve, le kellett hasalniuk, tehát a két fél semmiféle kapcsolatot nem építhetett ki egymással.

*

Recsken a Holló családból van a legtöbb. Holló Imrének hívják a kőbánya nyár elején nyugdíjba vonult üzemvezetőjét is – mint a polgármestert –, akitől a bevezető történetet hallottam. Ráadásul az önkormányzat alpolgármestere, tehát két Holló Imre tüsténkedik mostanság a település sorsának jobbra fordításán. Nem olyan ember a kőbányász Holló, aki csak úgy „leteszi a lantot”, és nyugodtan elüldögél a babérjain.

– Amennyire én ismerem a történeteket – kezdi mondandóját a két recski táborról –, az egyik lényeges különbség az, hogy a Réz-oldalban elítélteket tartottak fogva, Csákánykőn pedig bírói ítélet nélkül dolgoztatták az embereket. Ahogy én tudom, a kistáborba gyorsított bírósági eljárás keretében 3, 4, 5 hónapra elítélt emberek kerültek. Az volt a bűnük, hogy nem teljesítették előírt időben a beszolgáltatást, nem jelentették be, ha sertést vágtak, a kocsmában meggondolatlanul elhajítottak egy politikai viccet, aztán valamelyik haver feldobta őket. Azóta olvastam valamelyik újságban, hogy volt olyan falu, ahol a párttitkár, a tanácselnök meg a VB-titkár felváltva és rendszeresen betelefonált az ÁVH-nak, hogy most kit vonjanak ki pár hónapra a forgalomból... Szóval efféle embereket hoztak ide. Követ bányásztak, utat töltöttek, a hozzáértőbbjét elvitték a siroki fémmű építéséhez. A kistábor rabjait nem őrizték olyan zártan, mint a nagytáborbelieket. Az igazán kemény ávós legények nem ebben a táborban voltak.

– Hány elítélt fordulhatott meg a kistáborban az évek során?

– Azt nem lehet tudni. Azt sem tudják pontosan, hogy fent Csákánykőn mennyien voltak. Annyira titkos volt az egész, hogy maguk az ávósok sem mindig tudták, ki milyen beosztásban van. Csak a rangjelzést látták a másik zubbonyán, meg azt tudták, hogy ki a táborvezető, ki az őrparancsnok... Amikor aztán a központból lejöttek, és az operatív tisztek nem velük, hanem a másikkal tárgyaltak, akkor esett le a tantusz, hogy az a társuk akkor nem lehet akárki, az valami beépített fej, akármi is a rangjelzése. Arról is hallottam, hogy több ávós nem is a saját eredeti nevén szolgált a táborban, felvett neve volt. Ez számomra egyértelmű egy olyan konspirációs világban, mint amilyen az ötvenes évek eleje volt... Ezek a dolgok még most is annyira titkosítottak, hogy sem a Belügyminisztérium, sem a Honvédelmi Minisztérium nem hajlandó beszélni róla. Elmondok egy érdekes esetet. 1973-ban történt. Akkor én már kötélpálya üzemvezető voltam a kőbányában. Megrendeltük az UVATERV-nél a kötélpálya-rekonstrukciót. Egy nyugdíjas mérnököt bízott meg a cég a munka megtervezésével, mert ez az ember dolgozott

már az UVATERV tudom is hányadik jogelődjénél, amelyik annak idején a kötélpályaterveket készítette. Ez a mérnök emlékezett arra, hogy a dokumentációk irattári példányát a Bazilika pincéjében őrzik. Engedélyt kértek a megkeresésére, hogy gyorsabban haladhasson a munka. Megkapták az engedélyt, meg is találták a dokumentumokat, akkurátusan összekötözve, ráütve a pecsét: titkos, szigorúan bizalmas. Szétbontják a köteget, és mit találnak: 1949-es Népszava újságpéldányokat. Egyetlen rajz se volt benne... No, hát ilyesmiket csináltak akkoriban.

– Nem lep meg. De nem csak akkoriban csináltak ilyesmiket. Még a kilencvenes évek közepén is tűntek el fontos iratok hivatalokból, közintézményekből.

– Rengeteg történetet tudok az internálótáborok életéből, de mindet valakitől hallottam, egyiket sem éltem át személyesen. Ezért aztán egyikre sem tudom azt mondani, szent igaz, ámbar hiszem, hogy valós alapja van mindegyiknek. Évtizedeket húztam le a recski kőbányában, és már '89 előtt is találkoztam egykori internáltakkal, persze akkor még nem beszélgethettünk szabadon az eseményekről. Biztos, hogy beszéltem 250–300 internálttal. Némelyikkel igazi barátságba kerültem. Ismertem ávósokat is. Többen nálam dolgoztak a kőbányában. Az okosabbja rendőr lett, vagy a karhatalom más területén helyezkedett el, szakmát tanult. A Recsken letelepedett ávósok különösebben nem beszélgettek, nem nagyon keresték egymással sem a kapcsolatot. Azt hiszem, próbáltak felejtani. Többen elmesélték, hogy nekik soha nem mondta senki, a foglyokat agyon kell verni, mégis néhányan nagyon csúnyán viselkedtek, kegyetlenül bántak a rájuk bízott emberekkel. A kőbányában viszont ugyanúgy beilleszkedtek, mint a többi dolgozó. Volt, akivel közelebbi kapcsolatba kerültem, és tőle megkérdezhettem azt is, hogyan lettél te ávós. Azt mondta, cseléd volt, életében nem aludt ágyban, csak az istállóban, priccsen, ha jól akart lakni, el kellett lopja a paraszt malacának a kajáját, vagy a kamrából kellett ennivalót elcsennie. Mikor bevonult katonának, tiszti rangot kapott, nagy pénzt ígértek neki, és ezért beállt ávósnak. Beléjük sulykolták, hogy az internáltak a rendszer ellenségei, azokkal nem szabad kesztyűs kézzel bánni. Amíg kivételeztek velük, pénzelték őket, hittek. Majd amikor látták, hogy ilyen-olyan indokkal egyes ávóstársaikat elzavarják, kezdtek rájönni, hogy az ávós élet nem fenékgig tejföl. Ki előbb, ki később jött rá, hogy átvágták... Mint ahogyan közülünk sokan évekkal a rendszerváltás után jutottak a felismerésre: anyám, nem ilyen lovat akartam... Ifjú titánok

voltak, hitték, hogy megforgatják a világot, ahogyan tanították nekik... Persze embere válogatja, ki hogyan viselkedik a másik emberrel. Az egyén habitusától függ. Valószínűnek tartom azonban, hogy öregkorukra megbánták azt, ami rosszat tettek, legalábbis a jobb érzésűek, még ha nem is mondják ki. Sokan meghasonlottak közülük, életük félre sikerült, s magányos, iszákos emberek lettek.

– Említette, hogy milyen sok egykori internálttal beszélt. Hogyan emlékeztek ők fogva tartóikra?

– Egyetlen internált szájából se hallottam gyűlölködést. Az egyik meg egyenesen kérte, hogy keressem fel azt az ávóst, nevet nem mondok, ha már ismerem, és mondjam meg neki, ha segítségre szorul, keresse meg őt, szívesen segít neki, mert ő most olyan helyzetben van... Ilyenek ezek az internáltak... Csak egy fiatalasszonnyal akadt nézeteltérésem, az emlékmű 1991-es avatása után. Odajött hozzám, és kérdőre vont, hogy az ő apjának a neve milyen jogon maradt le a névsorról. Édes lelkem, mondtam neki, én azt se tudom, ki a maga apja, nekem ehhez semmi közöm, a történetekkor 9–10 éves gyerek voltam. De hát, kardoskodott, azt mondták, hogy maga intézte itt az egészet. Igen, én intéztem. Én vagyok a kőbánya felelős vezetője, engem keresett meg mindenki, kért, hogy segítsek, és mi segítettünk, amiben csak lehetett.

– Becslések szerint a tábor rabjainak tíz százaléka, körülbelül 130 ember halt meg a recski táborban. Sokan, sokszor kutattak utánuk, hol lehetnek eltemetve. Minden eddigi fáradozás eredménytelen volt. Mit gondol erről?

– Nem messze laktunk a temetőhöz, mi, gyerekek miért ne játszottunk volna a temetőben és a környékén. Láttunk sírhantokat... vagy inkább ásásnyomokat, amelyek egyik napról a másikra kerültek oda. Az öregek, apám korabeli emberek mondták, hogy éjszaka autót láttak kimenni a temetőbe, de azt soha senki nem tudta megmondani, mit csináltak, temettek-e, vagy nem. Mindesetre most 2000 körül, hogy megkutatták a temetőárkokat, nem találtak semmit. Ma már ez nem tabu, az emberek a faluban beszélnek róla, egyre jobban felzavarodik a víz. Például akkoriban nyilatkozta egy 1925-ös születésű recski, hogy a dögkútba is vittek ki halottakat, leöntötték benzinnel és meggyújtották. Ez, a fizikai törvények szerint gondolkodva: képtelenség. Egy olyan zárt térbe, mint a dögkút, ha beöntenek két hordó benzint és meggyújtják, ott élő ember nem marad a környéken. Ilyen csak a filmekben lehetséges... Az ávósok azt mondták, hogy a súlyos betegeket, akiken látták, a végüket járják, elvitték Tökölre meg más kórházakba. Pontosan hova,

azt még ők sem tudják. Olyan titkos volt ez a tábor, ahogy már mondtam... Persze, hogy a táborban senki sem halt meg, az is képtelenség... és ellene mond rengeteg visszaemlékezés.

A zűrzavaros állapotokról az alábbiakat olvashatjuk Erdey Sándor már említett könyvében: „Csak egyetlen esetről vannak bizonyítékok, és ez Jankech József esete. Ő biztosan a recski temetőben lett azonosítva, és holttestét Pozsonyban élő fia hazaszállította... találtunk a Mosonyi utcai toloncházban, ahol rabkórház is volt, nyomokat, valamint az országos váci börtönben. 1954. február 19-i nyilvántartás szerint a következő recskiek haltak meg Vácon: Majsai Emil, Dávid Mihály, Karácsony Ferenc, Szalai Árpád, Tóth Zoltán, Kovács András, Ulrich Lajos, Wennesch Boldizsár. Azonkívül recski halottról, Horváth Ferencről tudunk még a Batthyány utcai rabkórházból. De hányan lehetnek még azok, akik szállítás közben haltak meg, és nincsenek nyilvántartva. A már említett váci nyilvántartásban több halottnál olyan megjegyzés van, hogy: »Nincs bejelentve.« Sőt még a jelentés végén a következő különös sorok olvashatók: 1950. évben 3 holttestet, 1951. évben 13 holttestet, 1952. évben 3 holttestet hoztak különböző objektumokból felboncolás és eltemetés végett, de semmiféle személyadataik nincsenek nyilvántartva... Még arra is van példa, hogy egy halottat két ÁVH-s Vácra szállított eltemetésre, de ünnepnap lévén, a szállítmányt a börtön nem vette át, de a találékony örök megoldották a problémát úgy, hogy az egyik dűlőben saját maguk eltemették... okirat szerint Endrődi Zoltán dr. a kistarcsai anyakönyvben szerepel, de nincs ott eltemetve. Hasonló a recski eset is. Módly István, Vörös István, Nagy Imre az anyakönyvben meghaltak vannak nyilvántartva, de hogy hol találhatóak, arról szó sincs.”

Tóth Zoltánról azt olvashattuk, hogy a váci börtönben halt meg. Hamis lehet ez a bejegyzés, mert Tóth egyik társa, az érsekvadkerti istenfélő parasztgazda, Trombitás Lajos határozottan emlékezett, hogy a szerencsétlen, legyengült ember a recski barakkban mellette, a priccsen lehelte ki lelkét. A balassagyarmati Tóth Zoltán az első recski szökést végrehajtó Dobó József sógora volt, s azért internálták, mert segített rokonának a szökésben.

– A halálesetek az elégtelen táplálkozás, a túlfeszített fizikai munka, a kíméletlen bánásmód miatt következtek be. Az internáltak napi ezer kalória körüli étkezésben részesültek. Tapasztalata szerint mennyi kalóriára lett volna szükségük?

– A kőbányában soha nem volt szó a kalóriaszükségletről. Mindenki tudta, hogy ehhez a kemény munkához kalóriadús étkezésre,

mennyiségileg és minőségileg is jó táplálkozásra van szükség. Elmondom, hogy mit kellett egy műszakban elvégezni. Az ötvenes évek végén kerültem a kőbányához, akkor 5 forint pár fillért kapott egy ember egy csille kőért. Ahhoz, hogy száz forintot keressen naponta, meg kellett raknia húsz csillét. Ez száz tonna kő. Kétszer kell megmozgatni egy műszakban. Össze kell törni olyan darabokra, hogy saját maga bírja mozgatni, majd fel kell rakni jó egy méter húsz centi magasra, a csillébe. Ehhez bizony erő és kondíció kell. Másképp nem megy. Na és mitől van mindez? Szalonnát kell enni... Jóllehet, akkor nem is nagyon volt más.

Összehasonlításképpen lapozzunk bele Bíró Sándor könyvébe, *A „mátrai” lovagrend* lapjaiba: „... a napi menünkről. A reggeli feketekávé volt egy kis cukorral. A kávé ún. kincstári fekete volt, közel félliternyi mennyiségben, gyenge minőségű, alig több ízre, mint a meleg víz. Már a reggelihez megkaptuk az egész napi kenyéradagunkat, általában tizenöt-huszonöt deka fekete kenyérben. Az egész brigád egyben kapta meg a kenyeret, és mi magunk osztottuk szét... Az ebédet általában kondérokban vitték, vagy néha vittük ki a bányába, és a szabadban fogyasztottuk el a húsz-harminc perces ebédidő alatt. Az ebédhez a reggeli kivonuláskor magunkkal vitt csajka és kanál állt rendelkezésünkre, és a kondérokhoz sorban állva jutottunk el, ahol Lencsés főszakács és szakácsársai osztották a híg főzeléket vagy levest. Legtöbbször marharépa főzelék volt az ebéd, és csemegének számított, ha néha szárazbab- vagy lencsefőzeléket kaptunk. Húsdarabkák csak mutatóba kerültek néha-néha a csajkába... A vacsorát már a barakkban kaptuk esténként, általában a déli, vagy előző napi maradék felhígítva, tehát a délinél feltétlenül kisebb kalóriatartalommal. Vasárnaponként hideg vacsora volt, ez általában hat-nyolc deka lekvár volt, olyan birsalmasajtszerűen összeállva... Nem véletlen, hogy... 1952-53 telén megkezdődtek a sorozatos halálesetek, legyengültünk, mint az őszi legyek, és amikor levetkőztünk, borzalmas látványt nyújtottunk egymásnak.”

– Rengeteg vizet iszik ilyen munka közben az ember – folytatja Holló Imre. – Az ötvenes években, és még utána is hosszú ideig, külön víz-hordók járkáltak, s adták az innivalót, akinek kellett. A 70-es években vezették be az ásványvizet, télen pedig teát kellett adni a dolgozóknak. Védőitalként ez ma is előírás. De védőételről máig nem tudok, erről nem rendelkezik jogszabály. Más szóval: a megfelelő étrendről mindenkinek magának kell gondoskodnia.

Holló Imre mindent tud, amit egyáltalán tudni lehet a kőbányászatról. Lakatos ugyan az eredeti szakmája, de felszabadulásától kezdve mindvégig a kőbányában dolgozott, és Recsken. Negyvenöt éves munkaviszonyából huszonötöt a bánya első számú vezetőjeként. A kőbánya fénykorában 630 erős férfi kereste itt a kenyerét, s ehhez számítsuk hozzá a családtagjait. Amikor nyugdíjba ment, 21 férfiből állt a teljes állomány. Változnak az idők, sokat változott a kőbányászat is. Jött a gépesítés, meg a rendszerváltozás után rengeteg munkát – például anyagraktározást, őrzést, szállítást, gépjavítást – bérbe adtak. Ezt kívánta a nyereséges gazdálkodás, ez volt a racionalizálás. A kőbánya 1990 májusa óta francia tulajdonban működik. Köve első osztályú: utak, autópályák építéséhez. Ma is kapós éppen ezért. Hivatalos geológiai neve: piroxén andezit. Az ország legkeményebb, legkopásállóbb köve.

*

Ötven éve, hogy bezárt a félelmetes recski internálótábor. Rabjainak életére minden bizonnyal a halál tett volna pontot, ha a Teremtő nem ragadja el sátáni teremtményét, a felmagasztalt tömeggyilkost, Sztálin generalisszimuszát. Ehhez hasonló mondatokat nem volt szabad leírni még másfél évtizeddel ezelőtt sem Magyarországon, a kommunista diktatúra fénykorában pedig biztos börtönbüntetés, akár halál is várhatott az efféle megnyilvánulásokra. Természetesen sarkított, egyoldalú ez a beállítás, ugyanakkor a „népek atyja” személyiségének a lényegét világítja meg. Hadd hozzak bizonyítékot *A kommunizmus fekete könyvéből*: „Sztálin egyedülálló eset. A stratégia terén Lenin méltó örököse volt, ki tudott bogozni egy helyi ügyet, és szembe tudott nézni a világhelyzettel. Kétségkívül úgy fog felmagasodni a történelem ítélőszéke előtt, mint a XX. század legnagyobb politikusa, aki szuper-világhatalmi rangra emelte az 1922-es kis Szovjetuniót, és évtizedeken át a világra kényszerítette a kommunizmust, mint a kapitalizmus alternatíváját. De az évszázad egyik legnagyobb bűnözője is volt, pedig nem szűkölködött ez a század nagyszabású hóhérokban.”

Az internálás intézményét a Sztálin halála utáni új helyzetben hatalomra került Nagy Imre miniszterelnök szüntette meg az 1953. július 26-i minisztertanácsi határozattal. Az első szabadulók, körülbelül százötven fő azonban már áprilisban elhagyhatta Recsket. Júliustól aztán folyamatosá váltak a szabadulások. Az utolsó csoport szeptember 18-án (egyes emlékezések pár napos eltérést mutatnak ettől) hagyhatta el

szenvedéseinek helyszínét. Kevésbé ismert, hogy nem mindenki számára szűnt meg a Golgota-járás. Száznál többre tehető azoknak a száma, akiket valamilyen bűncselekménnyel megvádoltak, és gyorsított eljárás keretében, rendszerint további kényszermunkára ítélték. Nem állíthatjuk, hogy mindenki makulátlan volt, hogy senki kezéhez nem tapad köztörvényes bűncselekmény, annyi azonban bizonyos, hogy ezeket az elítélteket is zömmel politikai okok miatt nem engedték vissza a hétköznapi életbe. Sokukat valamilyen dunántúli rab-szénbányában dolgoztatták, több-kevesebb ideig, mígnem 1956-ban, a forradalommal ez a fajta büntetés-végrehajtási gyakorlat is megszűnt.

Hogyan sikerült a recski rabok beilleszkedése a társadalomba? Milyen nyomokat hagyott lelkükben, személyiségükön az igaztalan, kímeletlen bánásmód? Nyeste Zoltán egykori internált így vélekedik erről: „Nem szükséges a volt recski rabokban hősöket látni. Igaz, tanúi voltunk – szép számmal – hőstetteknek is; általában azonban a recski táborban nem hősök éltek, hanem megkínzott, megfélemlített, szenvedő emberek. Az ott eltöltött évek nyomait érezzük; ki kevésbé, ki jobban. Magyarországon régen »ütött ember«-nek nevezte a nép a deresre húzott szerencsétleneket; nem volt ám gyerekjáték, ott csontok törtek és lelkek roppantak össze... bennem maradt valami az »ütött ember«-ből, ami nemcsak hogy nem irigylésre méltó, nem is különösen tiszteletre méltó állapot. Nem ütött emberek, hanem egészséges bátrak és erősek építik a jövőt.”

Minden keserűség és megalázottság ellenére a volt recski rabok tisztelességgel megállták a helyüket későbbi életükben, itthon és külföldön egyaránt. Környezetük becsülte őket. Sokan országos vagy nemzetközi hírnévre tettek szert különböző értelmiségi munkájuk, tudományos, közéleti tevékenységük révén.

Ugyanakkor elismerem Nyeste Zoltán állításának az igazát abban, amit a jövőépítő emberről ír. Mindössze annyit teszek hozzá a magam tapasztalatából: „egészséges bátrak és erősek” csak érett, stabil demokráciában lehetnek az emberek. Amíg az állampolgároknak félni kell bármitől, akár csak a munkanélküliségtől, a munkáltatók retorzióitól, Bibó István idevonatkozó gondolatát (demokrácia az, hogy nem félünk) alaptételként elfogadva, nem állhatunk meg, a demokrácia kiteljesítéséért folytonosan szólnunk, tennünk kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÍRÓ Sándor: *A „mátrai” lovagrend – Egy recski fogoly emlékezései*. Dovin Kft., Bp., 1989.
- BÖSZÖRMÉNYI Géza: *Recsk 1950–1953*. Interart, Bp., 1990.
- COURTOIS, Stéphane – WERTH, Nicolas – PANNÉ, Jean-Louis – BARTOSEK, Karel – MARGOLIN, Jean-Louis – PACZKOWSKI, Andrzej: *A kommunizmus fekete könyve – Bűntény, terror, megtorlás*. Nagyvilág Kiadó, Bp., 2000.
- CSONKARÉTI Károly: *Szigorúan titkos dandár (1951–1956)*. Zrínyi Kiadó, Bp., 1994.
- ERDEY Sándor: *A recski tábor rabjai*. Püski Kiadó Kft., nyolcadik kiadás, Bp., 2002.
- FALUDY György: *Börtönversek 1950–53 – (Az ávó pincéjében és Recskén)*. Magyar Világ Kiadó, Bp., 1989.
- GYARMATI György – BOTOS János – ZINNER Tibor – KOROM Mihály: *Magyar hétköznapiak – Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956*. Minerva, Bp., 1988.
- HEGEDŰS András: *A történelem és a hatalom ígézetében – Életrajzi elemzések*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988.
- HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1912–1956*. Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 1. kötet, Bp., 2001.
- KISZELY Gábor: *ÁVH – Egy terrorszervezet története*. Korona Kiadó, Bp., 2000.
- NYESTE Zoltán: *Recsk – Emberek az embertelenségben*. Püski Kiadó Kft., Bp., 1989.
- SULYOK László: *Recski rabszolgák*. Tanúságtétel Alapítvány, Salgótarján, 1990.
- VAS Zoltán: *Akkori önmagunkról. Önéletírás II*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1982.

Ács Irén: Angyalföld, Budapest, 1964